

ISSN 0972-2335

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਸੰਪਾਦਕ
ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਮਾਰਚ 2023

ਮੁੱਲ 15/-

ਦੋਸ਼ ਕਾਹਨੂੰ ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਤੇ ?

ਕਰਨ ਕਰਾਵਨ ਵਾਲਾ ਆਪੇ,
ਦੋਸ਼ ਕਿਉਂ ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਤੇ ?

ਮਾਰ ਚਪੇੜ ਮੂੰਹ ਭੰਨ ਦੇਵੇ,
ਦੋਸ਼ ਨ ਦੇਈਏ ਡਾਢੇ ਤੇ ।

ਇਹ ਬੁਝਾਰਤ ਬੁੱਝਣ ਵਾਲੀ,
ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਨ ਆਵੇ ।

ਮਾਲਕ ਖੇਤ ਵੱਢੇ ਜਦ ਆਪੂੰ
ਦੋਸ਼ ਕਿਉਂ ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਤੇ ?

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ

ਸੰਪਾਦਕ

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ

ਐਮ.ਏ. (ਸੰਗੀਤ, ਪੰਜਾਬੀ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਧਿਐਨ), ਪੀਐਚ. ਡੀ

ਸਹਿਯੋਗੀ

ਸ. ਹਰਭਜਨ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਸ. ਨਵਤੇਜ ਸਿੰਘ

- ▲ ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟਾਏ ਵਿਚਾਰ ਲੇਖਕਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਾਦਕ ਜਾਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ ਦਾ ਸਹਿਮਤ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
- ▲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰ: ੪/੮/੯੦ ਮਿਤੀ ੨੦/੨/੯੧ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਹੈ।

ਚੰਦੇ ਦਾ ਵੇਰਵਾ

- ▲ ਦੇਸ਼: ਇਕ ਕਾਪੀ : 15 ਰੁਪਏ
- ▲ ਦੇਸ਼ ਸਾਲਾਨਾ ਚੰਦਾ : 150 ਰੁਪਏ
- ▲ ਜੀਵਨ ਮੈਂਬਰ ਚੰਦਾ : 1500 ਰੁਪਏ
- ▲ ਵਿਦੇਸ਼ : ਸਲਾਨਾ ਚੰਦਾ INR1500
- ▲ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ' ਲਈ ਡਰਾਫਟ, ਮਾਇਕ ਸਹਾਇਤਾ, ਚਿੱਠੀ-ਪੱਤਰ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਲਈ ਪਤਾ:-

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ-160015
ਫੋਨ : 0172-2772660, 098140 53630
e-mail: drjagirsingh@gmail.com
Website : http://www.amritkirtan.com

ਇਸ ਅੰਕ ਵਿਚ

ਦੋਸ਼ ਕਾਹਨੂੰ ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਤੇ ? ਕਵੀ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਸੰਤ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ	ਟਾ-2
ਸੰਪਾਦਕੀ : ਕਰਊ ਬੇਨੰਤੀਆ - ਆਪੇ ਦੋਸ ਨ ਦੇਈ ਕਰਤਾ	2
ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ	5
ਡਾਕਟਰ ਸਾਬ ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ	17
ਸੁਰਲਿਪੀ ਰਾਗ ਵੈਰਾਗੀ ਸ.ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ	20-ਟਾ-3

Donations to **AMRIT KIRTAN TRUST** are eligible for relief u/s 80 G of Income-Tax Act, 1961 (43 of 1961) vide CIT-/I/ CHD/ Tech/ 80-G/ 2008-939 dated 19-05-2008 valid upto 31/03/2012 and now valid in perpetuity, Cheques/Drafts should be sent in the name of **AMRIT KIRTAN TRUST** payable at Mohali. Donations can also be sent by money order at the address **AMRIT KIRTAN TRUST** (Regd.) 422, Sector 15-A, Chandigarh-160015. The Donations can be made by Electronic Transfer also. The bank details are : **AMRIT KIRTAN TRUST** Saving Bank A/c No. 65079603302, IFSC : SBIN0018141 in the State Bank of India, Phase 3B2, Mohali Punjab Branch. After such a Deposit, please inform us your Aadhar No., Pan No. Name & Address as also the deposit details to enable us to send you the receipt.

ਡਾ. ਜਾਗੀਰ ਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਧਾਨ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਟ੍ਰਸਟ' ਨੇ
ਸਿਰਜਣਾ ਪ੍ਰਿੰਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨਰਜ਼
ਸੋਅਰੂਮ ਨੰ: 443, ਮੰਦਰ, ਸੈਕਟਰ 70, ਮੁਹਾਲੀ
(ਫੋਨ : 0172-4782705, 98150-72197) ਤੋਂ ਛਪਵਾ ਕੇ
422, ਸੈਕਟਰ 15-ਏ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

ਕਰਉ ਬੇਨੰਤੀਆ

ਆਪੇ ਦੋਸ ਨ ਦੇਈ ਕਰਤਾ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਸ਼ਬਦੋ ਖੁਰਾਸਾਨ ਖਸਮਾਨਾ ਕੀਐਜਦੋਂ ਪੜ੍ਹਦਾ, ਸੁਣਦਾ ਤੇ ਗਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਵਿਭਿੰਨ ਅਰਥ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੇ ਜਾਪਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੀ ਇੱਕ ਤੁਕੋ ਏਤੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕਰਲਾਣੇ ਤੈਂ ਕੀ ਦਰਦੁ ਨ ਆਇਐ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਸਾਂ ਕਿ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨੂੰ ਇੱਕ ਉਲੂਮਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨਾਲ ਆਮ ਜਨਤਾ ਤੇ ਇਤਨਾ ਜੁਲਮ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਜਨਤਾ ਇਤਨੀ ਕੁਰਲਾਈ ਹੈ, ਪਰ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਦਰਦ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਭਾਵ ਉਹ ਪਸੀਜਿਆ ਨਹੀਂ।

ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜਿਥੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੇ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਲਗਾਉ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਇਹ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਤਤਕਾਲੀ ਹਾਕਮਾ ਦੀ ਨਾਅਹਿਲੀ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਦੂਜੀ ਤੁਕ ਵਿੱਚ ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਵੇਕਲਾ ਕਾਰਨ ਦਸਦੇ ਹਨ— ਆਪੇ ਦੋਸ ਨ ਦੇਈ ਕਰਤਾ ਜਮੁ ਕਰਿ ਮੁਗਲੁ ਚੜਾਇਆ ॥

ਇਸ ਤੁਕ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਰਹਾਉ ਦੀ ਤੁਕ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਤੁਕ ਦਾ ਗਾਇਨ ਵੀ ਵਾਰ ਵਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ—

ਕਰਤਾ ਤੂ ਸਭਨਾ ਕਾ ਸੋਈ ॥

ਜੇ ਸਕਤਾ ਸਕਤੇ ਕਉ ਮਾਰੇ ਤ ਮਨਿ ਰੋਸ ਨ ਹੋਈ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਜੇ ਤਕੜਾ ਤਕੜੇ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਉਜਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਸ਼ੇਰ ਵਰਗਾ ਤਕੜਾ ਭੇਡਾਂ ਜਿਹੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲੱਗ ਪਵੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਹੀ ਪੁਛਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਵੇਲੇ ਹਾਕਮਾ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਠਹਿਰਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਰਤਨਾਂ ਵਰਗੇ ਇਸ ਮੁਲਕ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਰੰਗਰਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।

ਸਕਤਾ ਸੀਹੁ ਮਾਰੇ ਪੈ ਵਗੈ ਖਸਮੈ ਸਾ ਪੁਰਸਾਈ ॥

ਰਤਨ ਵਿਗਾੜ ਵਿਗੋਏ ਕੁਤੀ ਮੁਇਆ ਸਾਰ ਨ ਕਾਈ ॥

ਆਪੇ ਜੋੜਿ ਵਿਛੋੜੇ ਆਪੇ ਵੇਖੁ ਤੇਰੀ ਵਡਿਆਈ ॥
ਜੇ ਕੋ ਨਾਉ ਧਰਾਏ ਵਡਾ ਸਾਦ ਕਰੇ ਮਨ ਭਾਣੇ ॥
ਖਸਮੇ ਨਦਰੀ ਕੀੜਾ ਆਵੈ ਏਤੇ ਚੁਗੈ ਦਾਣੇ ॥
ਮਰਿ ਮਰਿ ਜੀਵੈ ਛਾ ਕਿਛੁ ਪਾਏ ਨਾਨਕੁ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੇ ॥

ਕਈ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦੇ ਵਾਪਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਲਗਾਉ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਉਲਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਉਲਾਰ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਕੇ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਜਿਸ ਸਦਕਾ ਕੁਝ ਭਿਆਨਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਸਿਲਸਿਲਾ ਕਾਫੀ ਲੰਮਾ ਸਮਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਫਿਰ ਕੋਈ ਆਖਦਾ ਹੈ-ਲਮਹੋਂ ਨੇ ਖਤਾ ਕੀ ਸਦੀਓਂ ਨੇ ਸਜਾ ਪਾਈ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਸੰਤੁਲਤ ਸੂਝ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਹ ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਵੀ ਜਮੋਆਖਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਆਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਵੇਲੇ ਦੇ ਹਾਕਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁਤਿਆਂ ਜਿਹੇ ਆਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਰੇ ਕੁਝ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਰਣ ਕਾਰਜ ਦੇ ਨਿਯਮ ਭਾਵ ਹੁਕਮ ਦੀ ਯਾਦ ਵੀ ਦਿਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਭਾਵ ਜੇ ਅਸੀਂ ਅਜੋਕੀਆਂ ਅਣਸੁਖਾਵੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਰੱਖੀਏ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਅਸੀਂ ਵਧੇਰੇ ਸਾਰਥਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਦਾ ਜਤਨ ਕਰ ਸਕੀਏ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਸਮਝਣ ਸਮਝਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਕੁਝ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਚਣਾ ਵੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ-

ਖੁਰਾਸਾਨ ਦੀ ਸਪੁਰਦਗੀ (ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ) ਕਰਕੇ (ਬਾਬਰ ਮੁਗਲ ਨੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਕੇ) ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਨੂੰ ਆ ਸਹਮ ਪਾਇਆ। (ਜੇਹੜੇ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਫਰਜ਼ ਭੁਲਾ ਕੇ ਰੰਗ ਰਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਜਾ ਭੁਗਤਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, (ਇਸ ਬਾਰੇ) ਕਰਤਾਰ ਆਪਣੇ ਉਤੇ ਇਤਰਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦੇਂਦਾ। (ਸੋ ਫਰਜ਼ ਭੁਲਾ ਕੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਸਤ ਪਏ ਪਠਾਣ ਹਾਕਮਾ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇਣ ਲਈ ਕਰਤਾਰ ਨੇ) ਮੁਗਲ-ਬਾਬਰ ਨੂੰ ਜਮਰਾਜ ਬਣਾ ਕੇ (ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੇ) ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। (ਪਰ ਹੇ ਕਰਤਾਰ, ਬਦ-ਮਸਤ ਪਠਾਣ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਗਰੀਬ ਨਿਹੱਥੇ ਲੋਕ ਭੀ

ਪੀਸੇ ਗਏ) ਇਤਨੀ ਮਾਰ ਪਈ ਕਿ ਉਹ (ਹਾਇ,ਹਾਇ) ਪੁਕਾਰ ਉਠੇ। ਕੀ (ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖ ਕੇ) ਤੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਉਤੇ ਤਰਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ?।

ਹੇ ਕਰਤਾਰ, ਤੂੰ ਸਭਨਾ ਹੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ। ਜੇ ਕੋਈ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੁਟਾਈ ਕਰੇ ਤਾਂ (ਵੇਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਗੁੱਸਾ-ਗਿਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ (ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਵੇਂ ਧਿਰਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕਰਾਰੇ ਹੱਥ ਵਿਖਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ॥ ਰਹਾਉ

ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਸ਼ੇਰ ਵਰਗਾ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਗਾਈਆਂ ਦੇ ਵੱਗ (ਵਰਗੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਿਹੱਥਿਆਂ) ਉੱਤੇ ਹੱਲਾ ਕਰ ਕੇ ਮਾਰਨ ਆ ਪਏ, ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਪੁੱਛ (ਵੱਗ ਦੇ) ਖਸਮ ਨੂੰ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਤਾਹੀਏਂ, ਹੇ ਕਰਤਾਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਅੱਗੇ ਪੁਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹਾਂ) (ਕੁੱਤੇ ਓਪਰੇ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਪਾੜ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਾੜ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਮਨੁੱਖ-ਰੂਪ ਮੁਗਲ) ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੇ(ਤੇਰੇ ਬਣਾਏ) ਸੋਹਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮਾਰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰੋਲ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਮਰੇ ਪਿਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ। (ਹੇ ਕਰਤਾਰ, ਤੇਰੀ ਰਜ਼ਾ ਤੂੰ ਹੀ ਜਾਣੇਂ) ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ (ਸੰਬੰਧ ਜੋੜ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਉਤਾਰ ਕੇ ਆਪੋ ਵਿੱਚੋਂ) ਵਿਛੋੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਵੇਖ, ਹੇ ਕਰਤਾਰ, ਇਹ ਤੇਰੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਕਰਿਸ਼ਮਾ ਹੈ।

(ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਹਕੂਮਤ ਆਦਿਕ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਹਸਤੀ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੜੀ ਆਕੜ ਵਿਖਾ ਵਿਖਾ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ) ਜੇ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਅਖਵਾ ਲਏ, ਤੇ ਮਨ-ਮੰਨੀਆਂ ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ ਮਾਣ ਲਏ, ਤਾਂ ਭੀ ਉਹ ਖਸਮ-ਪ੍ਰਭੂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਕੀੜਾ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ ਜੋ (ਧਰਤੀ ਤੋਂ) ਦਾਣੇ ਚੁਗ ਚੁਗ ਕੇ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ(ਹਉਮੈ ਦੀ ਬਦ-ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਅਜਾਈਂ ਹੀ ਗਵਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।

ਹੇ ਨਾਨਕ, ਜੇਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਾ ਮਾਰ ਕੇ (ਆਤਮਕ ਜੀਵਨ) ਜੀਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ ਉਹੀ ਇੱਥੋਂ ਕੁਝ ਖਟਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਾਚਦਿਆਂ ਅਜੋਕੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਅਸੀਂ ਘਟਨਾ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਦੀ ਪੁਣ ਛਾਣ ਕਰ ਸਕੀਏ ਤੇ ਕੋਈ ਸਿਆਸੀ ਜਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਆਗੂ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਵਰਗਲਾ ਸਕੇ।

ਭੁੱਲ ਚੁੱਕ ਖਿਮਾ
ਕਾਗੀਰ ਨਿਯ

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ

ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ

ਜਿਸ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਦੀ ਤੁਸੀਂ ਤਸਵੀਰ ਟਾਈਟਲ ਤੇ ਦੇਖ ਰਹੇ ਹੋ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਜ਼ਿੰਦੇ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫੜਿਆ ਸਾਜ਼ ਰਬਾਬ ਨਹੀਂ ਸਾਰੰਗੀ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਸਰ ਜੀ.ਐਸ. ਠਾਕਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 1964 ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਇਹ ਪੇਂਟਿੰਗ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਤਦ ਬੁਰਸ਼ ਚਲਾਉਂਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਰਬਾਬ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮਹੀਨਾ ਧੁਨਾਂ ਇਨਾਮ ਵਜੋਂ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲੀਆਂ। ਪਾਠਕ ਜਦੋਂ ਅਸਲ ਪੇਂਟਿੰਗ (20"×28") ਦੇਖਣਗੇ ਤਦ ਉਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਪੇਂਟਿੰਗ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ— “ਇਲਾਹੀ ਧੁਨ”। ਅੱਗੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ... “ਜੇ ਭੀੜਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਲਈ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।” ਦੂਰ ਪਿੱਛੇ ਇਕ ਗੁੰਬਦ ਹੈ। ਜਿਸ ਜ਼ਮੀਨ ਉਪਰ ਸਾਰੰਗੀ ਵਾਦਕ ਖਲੋਤਾ ਹੈ, ਪਥਰੀਲੀ ਹੈ। ਪਰ ਚੱਟਾਨਾਂ ਹਨ ਕਿ ਪੰਘਰ ਕੇ ਪਾਣੀ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਦਰਜਾਂ ਅਤੇ ਦਰਾੜਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਵਟ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਗਾਇਨ ਸਿੱਖਣ ਵਾਲੇ ਕੁੱਝ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਜਿੱਡਾ ਸਾਂ, ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਸੀ ਲੇਖਕ ਬਣਾਂ। ਇਵੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੁੱਝ ਜਮਾਤੀ ਬੱਚੇ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਸਿੱਖ ਰਹੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਸੰਗੀਤ ਸਿੱਖਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਉਂ ਸੋਚੀ? ਇੱਕ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਚਿਤਰਕਾਰ, ਜੇ ਚਾਹੁਣ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮਜ਼ਾਕ ਉਡਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਝੂਠ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸਾਜ਼ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਸਾਜ਼ਿੰਦਾ ਵੱਡਾ ਹੈ ਕੋਈ ਛੋਟਾ...ਠੀਕ, ਪਰ ਸੰਗੀਤ ਸੱਟ ਨਹੀਂ ਮਾਰਦਾ, ਹੱਤਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਦਾ। ਇਹ ਸਭ ਨੂੰ ਪਿਆਰੀਆਂ ਤਸੱਲੀਆਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।”

ਮੈਂ ਕਲਾਸ ਰੂਮ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਬੱਚੇ ਤਕੜੇ ਗੱਪੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਨੰਬਰ ਵੱਧ ਲੈਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਨਾਲ ਸੰਗੀਤ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਨ ਪਰ ਗੱਲਾਂ ਵੱਡੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ।” ਅਧਿਆਪਕ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਜਿਸ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਉਹ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਕਦੀ ਸਲੇਬਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਲਵੇਗਾ।”

ਮਹਾਨ ਸਿਤਾਰਵਾਦਕ ਉਸਤਾਦ ਰਾਮ ਨਾਰਾਇਣ ਜੀ ਦੀ ਇੰਟਰਵਿਊ ਪੜ੍ਹੀ। ਸਾਰੰਗੀ ਦੇ ਸ਼ੋਕ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ, “ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਤੋਂ ਮਧੁਰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਲੱਕੜ ਦੀ ਨਿਕੀ ਜਿਹੀ ਇਕ ਨਿਰਜਿੰਦ ਸੰਦੂਕੜੀ ਆਦਮੀ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਤੋੜੇ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਜਨਮ ਤਾਂ ਲੇਖੇ ਲੱਗ ਗਿਆ ਪਰ ਸੰਤੋਖ ਮਿਲਿਆ।” ਪੰਜਾਬੀ ਪਾਠਕ, ਨਾਰਾਇਣ ਜੀ ਦੀ ਕੈਸਟ ਖਰੀਦ ਕੇ ਜਦੋਂ ਭੈਰਵੀ ਵਿਚ ਸਾਰੰਗੀ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਸੁਣਨਗੇ ਤਾਂ ਮੰਨ ਜਾਣਗੇ ਕਿ ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਇਕ ਜਨਮ ਵਿਚ ਨਿਬੇੜਿਆ ਗਿਆ।

ਗੱਲ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਕਰਨੀ ਹੈ ਪਰ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਇਧਰੋਂ ਉਧਰੋਂ ਉਡ ਕੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆ ਗਈਆਂ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਾਰੇ ਅਚਾਨਕ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਇਉਂ ਕਰਨਾ ਬੇ-ਅਦਬੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਕਲਮ ਸੁਰ ਕਰ ਲਈਏ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਹੀ ਲਿਖਿਆ ਕਿ ਬਾਬਿਆਂ ਨੇ ਧਰਤੀ ਸੋਧਣ ਹਿਤ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ ਧਰਤੀ ਦੇ ਟੋਏ ਟਿੱਬੇ ਪੱਧਰ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਹਣੀ ਸਮਤਲ ਬਣਾਈਏ। ਇਸ ਮਕਸਦ ਲਈ ਹਲ ਸੁਹਾਗੇ ਦੀ ਥਾਂ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਰਬਾਬ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ।

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਜਨਮ-ਸਾਖੀਆਂ ਦਾ ਦੁਬਾਰਾ ਪਾਠ ਕੀਤਾ। ਜਨਮ-ਸਾਖੀਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਇਸ ਫ਼ਕੀਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਝਾਤ ਪੁਆਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਭੇਦ, ਸਾਖੀਕਾਰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਤਰੱਦਦ ਦੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਜਦੋਂ ਕਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਪੰਜ ਕਰਮਾਂ ਦੂਰ ਖਲੋ ਕੇ ਲਗਾਤਾਰ ਪਹਿਰਾ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਨਾ ਪਵੇ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਨਾ ਜਾਣ ਦਿੰਦੇ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਗਾਉਣ ਲਗਦੇ ਤਾਂ ਰਬਾਬ ਲੈ ਕੇ ਇੰਨਾਂ ਨੇੜੇ ਬੈਠਦੇ ਕਿ ਗੋਡੇ ਨਾਲ ਗੋਡਾ ਖਹਿੰਦਾ। ਕੁਦਰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਰਾਂ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਗਾਉਣ ਲਗਦੀ। ਨਾਬਾਂ, ਜੋਗੀਆਂ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਕਾਜ਼ੀਆਂ, ਮੌਲਵੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਕਰਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਹਨੇਰੀ ਵਗਦੀ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਖਦੇ, “ਮਰਦਾਨਿਆ ਰਬਾਬ ਉਠਾਇ। ਬਾਣੀ ਆਈ ਹੈ।” ਕੀਰਤਨ ਦੀ ਬਾਰਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਗਰਦ ਗੁਬਾਰ ਧੁਲ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਆਕਾਸ਼ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਹਿੰਦੂ ਆਖਦੇ, “ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਸੰਪੂਰਣ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੈ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਿਸ ਰਹਿਆ ਹੈ।” ਕਾਮਲ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ, “ਸਲਾਮਾਲੇਕੰ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਫ਼ਕੀਰ, ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਰਸੀਦ। ਤੂੰ ਵੱਡਾ ਬਜ਼ੁਰਗਵਾਰ ਹਾਈ। ਅਸਾਂ

ਕੂ ਦੁਆ ਦੇਹ ਕਿ ਸਾਡੀ ਭੀ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਉਵੇਂ ਬਣ ਆਏ ਜਿਵੇਂ ਤੈਂਡੇ ਨਾਲ ਬਣ ਆਈ ਹੈ।” ਕੋਈ ਹੋਰ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਆਖਦਾ, “ਮਰਦ ਹਨ ਪੂਰੇ। ਭਲੇ ਹਨ ਕੋਈ। ਖੁਦਾਇ ਦੇ ਸਾਦਿਕ ਹੈਨ ਵੱਡੇ।”

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤੋਂ ਦਸ ਸਾਲ ਵੱਡੇ ਸਨ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਪਿਤਾ, ਮਾਤਾ ਜਾਂ ਭੈਣ ਨਾਨਕੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸਮਝਾਉਣੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਆਖਦੇ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨਾਉ। ਭਾਈ ਜੀ ਚਲੇ ਤਾਂ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਮਝ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਕਿ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਜਦੋਂ ਮਹਾਰਾਜ ਮੰਨਦੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਜੀਅ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਦੁਬਾਰਾ ਭੇਜਦੇ? ਪਤਾ ਲੱਗਿਆ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਤਾਂ ਲੈਂਦੇ ਸਨ, ਹੋਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨਸੀਹਤਾਂ ਉਹ ਕਈ ਵਾਰ ਸੁਣਨ ਲਈ ਵੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸਨ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਤਲਵੰਡੀ ਤੋਂ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਲੋਧੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਚਲੇ ਗਏ। ਮਹੀਨੇ ਲੰਘ ਗਏ ਤਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸਾਰ ਲੈਣ ਲਈ ਭੇਜਦਿਆਂ ਕਿਹਾ- ਇਕ ਵਾਰ ਆ ਕੇ ਮਿਲ ਜਾਣ। ਭਾਈ ਜੀ ਤੁਰ ਪਏ। ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਪੁੱਜੇ। ਸ਼ੈਰ ਸੁੱਖ ਪੁੱਛੀ, ਦੱਸੀ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਮਾਂ ਤੇ ਪਿਤਾ ਯਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲ ਆਓ।” ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਭਾਈ ਤੁਸੀਂ ਆ ਗਏ। ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਦੂਰ-ਦੂਰ ਆਪਣੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਨਾਲ ਚਲੋ। ਇਕੱਠੇ ਚੱਲਾਂਗੇ ਤਾਂ ਖਰੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਿਲੇਗੀ।

ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ- “ਪਰ ਖਾਵਾਂਗੇ ਕੀ? ਖਰਚਾਂਗੇ ਕੀ?”

ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ- “ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਪਾਸ ਹੈ, ਉਹ ਦੌਲਤ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ। ਤੁਸਾਡੇ ਸਦਕਾ ਕਈਆਂ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਰਿਜ਼ਕ ਮਿਲੇਗਾ।” ਭਾਈ ਚੁੱਪ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮਰਦਾਨਿਆ ਰਬਾਬ ਖਰੀਦ”। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਠੀਕ ਹੈ ਜੀ। ਦਿਉ ਪੈਸੇ। ਬਾਬਿਆਂ ਕਿਹਾ- ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ। ਭਾਈ ਜੀ ਬੋਲੇ- ਜੀ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਹੁਦਾਰ ਕੋਈ ਨੀਂ ਦੇਂਦਾ। ਫਿਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਪਾਸ ਜਾਹ। ਸਵਾਲੀ ਬਣਨਾ ਚੰਗਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਪਰ ਕੀ ਕਰੀਏ। ਗਰਜ ਕਾਰੇ ਕਰਾਂਵਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਬੀਬੀ ਪਾਸ ਗਏ ਤੇ ਕਿਹਾ, “ਬੇਬੇ ਇਕ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਨੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਰਬਾਬ ਲੈ ਦਿਉ।” ਬੀਬੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਕ ਕਿਉਂ ਭਾਈ। ਸੌ ਰਬਾਬਾਂ ਤੁਸਾਂ ਤੋਂ ਵਾਰਾਂ। ਪਰ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਕਹੋ ਇਕ ਵਾਰ ਮੂੰਹ ਤਾਂ ਦਿਖਾਏ ਆ ਕੇ। ਕਿੰਨੀ-ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਆਂਵਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ।”

ਇਹ ਗੱਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੋਲੇ, “ਕੀ ਕਰੀਏ ਭਾਈ ਜੀ। ਅਸਾਥੋਂ ਬੇਬੇ ਨਾਨਕੀ ਦਾ ਆਖਾ ਡੇਰਿਆ (ਮੋੜਿਆ) ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਕਈਆਂ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡੀ ਭੈਣ ਆਹੀ। ਚੱਲੋ ਚਲੀਏ।”

ਘਰ ਪੁੱਜੇ ਬੀਬੀ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੀ, “ਭਾਈ ਫੁਰਮਾਇਸ਼ਾਂ ਕਰੋ। ਮੈਂ ਨਿਸੰਗ ਕਰੋ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਰਹਵੋ।” ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਆਹੋ। ਜਿਤ ਵੇਲੇ ਯਾਦ ਕਰੋ ਤਿਤੈ ਹਾਜਰ ਆਹੋ।”

ਬੀਬੀ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਫੜਾਉਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਭਾਈ, ਸਰਫਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਜੇਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਆਵੈ ਤੇਹੀ ਰਬਾਬ ਲੈਣੀ।” ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਕਈ ਦਿਨ ਰਬਾਬ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਇਧਰ ਉਧਰ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਦੀ ਰਬਾਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਬਾਬੇ ਪਾਸ ਆਏ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਭਾਈ ਦੁੰਹ ਨਦੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜੱਟਾਂ ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ਤਿਸਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਆਸਕਪੁਰ। ਉਸ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਰਬਾਬੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਫਿਰੰਦਾ ਹੈ ਤਿਸ ਦਾ ਨਾਮ। ਫੇਰੂ ਭੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਿੰਦੂ ਹੈ, ਉਥੇ ਜਾਇਕੈ ਸਾਡਾ ਨਾਮ ਲਵੀਂ।”

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਆਸਕਪੁਰ ਪਿੰਡ ਲੱਭ ਲਿਆ ਤੇ ਫਿਰੰਦੇ ਨੂੰ ਘਰ ਮਿਲਿਆ। ਰਬਾਬ ਦਾ ਸਵਾਲ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਫਿਰੰਦਾ ਬੋਲਿਆ, “ਅਜੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ।” ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ— “ਅਹੁ ਪਈ ਤਾਂ ਹੈ ਭਾਈ ਜੀ।” ਫਿਰੰਦਾ ਬੋਲਿਆ, “ਉਹ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨਹੀਂ।” ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਬੋਲੇ— ਕੀ ਨੁਕਸ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ? ਭਾਈ ਫਿਰੰਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਕ ਫਕੀਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਨਾਨਕ। ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਇਹ ਨਾਮ ਕਦੀ? ਬੜੀ ਮਸੱਕਤ ਨਾਲ ਇਹ ਰਬਾਬ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਬਣਾਈ ਹੈ?”

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਬੋਲੇ, “ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਇਹ ਰਬਾਬ ਭਾਈ?”

ਭਾਈ ਫਿਰੰਦਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਦੀਦਾਰ। ਇਸ ਦੀ ਕੀਮਤ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਜਿੰਨੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਮੇਲ ਨਸੀਬ ਹੋਵੇ, ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾ ਵਿਚ ਰੱਖਾਂ।”

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਜੀ ਇਕ ਵਾਰ ਵਜਾ ਕੇ ਬੀ ਦੇਖਾਂ?”

ਭਾਈ ਫਿਰੰਦੇ ਕਹਿਆ, “ਨਾਂਹ ਭਾਈ। ਛੁਹਣੀ ਭੀ ਨਹੀਂ। ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਗੈ ਨਹੀਂ ਵਜਾਉਣੀ ਇਹ। ਠਾਣ ਰੱਖੀ ਹੈ ਦਿਲ ਵਿਚ ਅਸਾਂ। ਹੋਵਗੁ ਮੇਲਾ ਕਦੀ ਸਾਡਾ ਭੀ।”

ਤਦ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਬਤ ਦੱਸਿਆ। ਫਿਰੰਦਾ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਫਿਰ ਬੈਠਣਾ ਕਾਸ ਲਈ? ਸਾਨੂੰ ਝਬਦੇ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਲੈ ਚੱਲ।”

ਦੇਵੇਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਾਸ ਆਏ। ਪ੍ਰਸੰਨ-ਚਿੱਤ ਹੋ, ਬਾਬੇ ਨੇ ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਰਬਾਬ ਵਜਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਭਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਜੀ ਥੱਟ ਬਣਾ ਲਵਾਂ।” ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਆਪੇ ਬਣਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਥੱਟ। ਸ਼ੁਰੂ ਤਾਂ ਕਰੋ।” ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਰਬਾਬ ਦਾ ਵਾਦਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਹਾਜ਼ਰ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਉਪਰ ਵਿਸਮਾਦ ਤਾਰੀ ਹੋਇਆ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ, “ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਤਾਰ ਦਾ ਗੁਣ ਬਖਸਿਆ। ਇਹ ਅੱਗੈ ਵੇਚਣਾ ਨਾਹੀਂ। ਕੇਸਾਂ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠ ਕੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨੀ ਤੇ ਦਰ ਆਏ ਸਵਾਲੀ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ ਨਹੀਂ ਮੋੜਨਾ।”

ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਬਾਬੇ ਨੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਦੇਸ ਚੱਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪਿਛਲਿਆਂ ਦਾ ਫਿਕਰ ਮੁੜ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ, “ਠੀਕ ਹੈ ਭਾਈ ਜੀ। ਤਲਵੰਡੀ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਹਨ। ਖੇੜੇ ਹਨ, ਮੌਜਾਂ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਨੰਗ ਭੁੱਖ ਹਾਈ। ਜਾਓ ਭਾਈ। ਤੁਸੀਂ ਤਲਵੰਡੀ ਜਾਉ। ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਦੱਸ ਜਾਵਣਾ।”

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਬੀਬੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਗਏ। ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਬਾਬਾ ਦੂਰ ਦੇਸੀਂ ਚੱਲਿਆ ਹੈ ਤੇ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਬਾਅਦ ਪਰਤੇਗਾ। ਫਿਰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਵਾਪਸ ਤਲਵੰਡੀ ਚੱਲਿਆ ਹਾਂ। ਬੀਬੀ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੰਝੂਆਂ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ ਵਗ ਪਈਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਉਪਰ ਕਾਬੂ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਪਤੀ ਭਾਈ ਜੈਰਾਮ ਜੀ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚੋਂ ਘਰ ਆ ਗਏ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਬੋਲੇ, “ਏਹ ਕੀ ਹੋਇਆ ਨਾਨਕੀ ਜੀ? ਅਸੀਂ ਜਦੋਂ ਕਦੀ ਭਟਕਦੇ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਉਪਦੇਸਦੇ। ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਜੁ ਡੋਲੇ ਹੋ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਕੀ ਬਣੇ? ਇੰਜ ਨਾ ਕਰੋ ਜੀ।”

ਬੀਬੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦੇ ਸਾਨੂੰ ਫਿਕਰ ਕਦੀ ਰਾਈ ਦਾ ਨਾਂਹ ਸੀ। ਹੁਣ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਬੰਮਦਾ।”

ਭਾਈ ਜੈ ਰਾਮ ਕਹਿਣ ਲਗੇ, “ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨਾਲ ਜਾਣਗੇ। ਭਾਈ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਨਾਲ ਰਹੋ ਜੀ। ਤੁਸਾਂ ਦਾ ਜੋੜ ਵਿਛੜਨਾ ਸ਼ੋਭਦਾ ਨਹੀਂ। ਪਿਛੇ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨਾਂਹ ਕਰਨਾ। ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਬਾਲ ਸਾਡੇ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਹੋਏ। ਸਿਰੀ ਚੰਦ ਭੀ ਤਾਂ ਅਸਾਂ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰੱਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਤਲਵੰਡੀ ਅਸੀਂ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਤੁਸਾਂ ਨਾਨਕ ਜੀ ਨਾਲ ਜਾਵਣਾ।”

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਮੰਨ ਗਏ। ਰਬਾਬ ਉਠਾਈ ਤੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਾਸ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਕਹਿਆ, “ਮੈਂ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਚੱਲਾਂਗਾ ਬਾਬਾ।” ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ। ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਫੇਰ ਚੱਲਣਾ ਹੈ।” ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤੇਰਾ ਆਖਾ ਮੋੜਨਾ ਨਾਹੀਂ ਭਾਈ। ਤੇਰੇ ਤੱਕ ਸਾਨੂੰ ਵੱਡਾ ਕੰਮ ਹੈ।”

ਘਰ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਝੁਕ ਕੇ ਬੀਬੀ ਨੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਹੱਥ ਲਾਉਣੇ ਚਾਹੇ। ਦੁਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਬੀਬੀ ਦਾ ਮੱਥਾ ਥੰਮ੍ਹ ਲਿਆ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਮੈਂ ਏਸ ਕਰਕੇ ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਪਾਸ ਆਂਵਦਾ ਹਾਂ ਜੁ ਮੱਥਾ ਟਿਕਾਵਾਂ? ਬੇਬੇ ਤੂੰ ਅਸਾਂਬੋਂ ਵੱਡੀ ਹੈਂ ਅਰੁ ਪਰਮੇਸਰ ਦੀ ਪਿਆਰੀ ਬੀ। ਤੇਰਾ ਮੇਰਾ ਸਬੰਧ ਜੁੱਗਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਹੁੰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਤੂੰ ਜੋ ਪੈਰਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖਦੀ ਹੈ— ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵੱਡਾ ਅਉਗਣ ਲਗਦਾ ਹੈ।”

ਬੀਬੀ ਕਿਹਾ, “ਭਲਾ ਹੈ ਭਾਈ। ਜਿਉਂ ਤੁਸੀਂ ਰਾਜੀ ਤਿਉਂ ਅਸੀਂ ਰਾਜੀ। ਪਰ ਸੱਚ ਇਹ ਹੈ ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਭਰਾਉ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੀ। ਪਰਮੇਸਰ ਕਰਕੇ ਜਾਣਦੀ ਹਾਂ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨੇ ਨੂੰ ਸਫਰ ਵਾਸਤੇ ਪੈਸੇ ਅਸਾਂ ਆਪ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਖੁਸੀ ਨਾਲ। ਇਹ ਮੋੜੇ ਕਿਉਂ ਹਨ?”

ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਤੂੰ ਪਰਮੇਸਰ ਕੀ ਭਗਤਣੀ ਹੈ ਅਰ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਵੱਡੀ। ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਆਖਾ ਪਰਮੇਸਰ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਅਰ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਪੈਸੇ ਨਾ ਦਿਉ। ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮੁਖਉਂ ਕਰਤਾਰ ਪਾਸ ਸਉਂਪ ਛੋਡਉ। ਜਾਣਾ ਹੈ ਅਸਾਂ। ਆਪ ਭੇਜਉ।”

ਬੀਬੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, “ਏਥੇ ਸਉ ਤਾਂ ਧੀਰਜ ਸਾਈ। ਖਰਾ ਧਰਵਾਸ ਸਾਈ। ਮਿਲ ਜਾਇਆ ਕਰੋਗੇ, ਉਦਾਸ ਨਾ ਹੋਵਾਂਗੀ। ਅਰਿ ਜੇ ਤੂੰ ਦੇਰ ਕਰੈਂਗਾ ਭਾਈ ਤਾਂ ਹਉਂ ਤੁਧੁ ਬਿਣ ਖਰੀ ਓਦਰ ਜਾਵਾਂਗੀ। ਪਰ ਸਾਡਾ ਵਸ ਕਿਆ ਹੈ। ਜੋ ਹੋਵੈਗਾ ਜੋ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਭਾਵੈਗਾ। ਭਾਈ ਰਜਾਇ ਤੁਸਾਡੀ ਚਲੈਗੀ। ਸਾਡਾ ਕਿਆ ਜੋਰ।”

ਪਹਿਲੋਂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਫਿਰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨੇ ਬੀਬੀ ਦੇ ਚਰਨ ਛੁਹੇ। ਸੇਜਲ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਵਿਦਾ ਕਰਦਿਆਂ ਬੀਬੀ ਨੇ ਕੇਵਲ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਕਹੇ— “ਪਰਮੇਸਰ ਰੱਖੈ।” ਦੋਵੇਂ ਤੇਜ਼ ਕਦਮੀਂ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਗਏ।

ਸਿਧਾਰਥ ਨਾਲੋਂ ਇੰਨਾ ਫਰਕ ਰਿਹਾ ਕਿ ਯੁਵਰਾਜ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਸੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਚੋਰੀਂ ਵਿੱਛੜਿਆ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ, ਬਾਬੇ ਨੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ, ਫਿਰ ਗਿਆ।

ਤੁਰਦਿਆਂ-ਤੁਰਦਿਆਂ ਬੜੇ ਦੇਸ ਦੇਖੇ। ਕਦੀ ਜੰਗਲ ਆ ਗਏ ਹਨ ਕਦੀ ਪਹਾੜੀਆਂ, ਕਦੀ ਦਰਿਆ ਕਦੀ ਰੇਗਿਸਤਾਨ। ਇਕ ਥਾਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੂੰ ਪਿਆਸ ਲੱਗੀ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਬਾਬਾ ਤੁਰਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਹੋਰ। ਪਾਣੀ ਪਿਲਾ। ਕਿਧਰ ਹੈ ਪਾਣੀ?” ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਕਿਹੜਾ ਕਈ ਬਾਰ ਆਏ ਹਾਂ? ਸਾਨੂੰ ਭੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਕੀ ਪਤਾ ਲਗੇ?” ਤਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲੇ, “ਜੀ ਤਾਂ ਭੀ ਤੁਸੀ ਹੀ ਦੱਸੋਗੇ। ਅਸਾਂ ਨਿਮਾਣਿਆਂ

ਦਾ ਆਸਰਾ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਹੋ ਜੀ।” ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਅਹੁ ਦੇਖ ਮਰਦਾਨਿਆ। ਗਿੱਦੜਾਂ ਦੀ ਭਾਰ ਜਾਂਵਦੀ ਦੇਖ। ਜੀਭਾਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਪਿਆਸੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਜੁ ਪਾਣੀ ਕਿਥੇ ਹੈ। ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਚੱਲੀਏ।” ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਕੁਝ ਦੂਰੀ ਤੇ ਤਲਾਬ ਉਪਰ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਗਿੱਦੜਾਂ ਨੇ ਤਲਾਬ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸੁੰਘਿਆ, ਬਿਨਾ ਪੀਤੇ ਅਗੇ ਦੂਜੇ ਤਲਾਬ ਵਲ ਚਲੇ ਗਏ ਜਿਥੇ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਆਪ ਦੇਖ ਭਾਈ, ਇਸ ਤਲਾਬ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਜੋਗ ਨਹੀਂ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨੇ ਚੱਖ ਕੇ ਦੇਖਿਆ, ਕੌੜਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਜਾਨਵਰ ਬਿਨਾ ਚੱਖੇ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਕੀ ਖਾਣ ਜੋਗ ਹੈ ਕੀ ਪੀਣ ਜੋਗ। ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ। ਅਗਲੇ ਤਲਾਬ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ।

ਥੱਕਦੇ, ਭੁੱਖ ਤਰੇਹ ਲਗਦੀ ਤਾਂ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਬਾਬੇ ਅਗੇ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਰਜ਼ ਕਰਦੇ, “ਬਾਬਾ ਤੂੰ ਅਤੀਤ ਪੁਰਖ ਹੈਂ। ਨਾ ਤੈਨੂੰ ਭੁਖ ਸਤਾਏ ਨਾ ਤਰੇਹ। ਨਾ ਨੀਂਦ ਨਾ ਬਕਾਣ। ਮੈਂ ਸਾਦਾ ਬੰਦਾ ਹਾਂ ਬਾਬਾ। ਕਿਰਪਾਲੂ ਹੋਹ। ਜਾਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਿਹਾ ਅਤੀਤ ਕਰ। ਜੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਭਾਂਵਦਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਦੇਹ।” ਬਾਬਾ ਆਖਦਾ, “ਭਲਾ ਮੰਗਿਆ ਈ ਮਰਦਾਨਿਆਂ, ਭਲਾ ਮੰਗਿਆ ਈ। ਲੋਕ ਵਸਤਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਤੂੰ ਸੰਤੋਖ ਮੰਗਦਾ ਹੈ।”

ਇਕ ਵਾਰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਡਾਹਢੇ ਆਤੁਰ ਹੋ ਗਏ। ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਬਸ ਬਾਬਾ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਅਸਾਂ ਥੋਂ। ਏਸ ਦਰਖਤ ਹੇਠ ਬੈਠ ਗਿਆ ਹਾਂ। ਖਾਣ ਨੂੰ ਕੁਝ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਤੁਰਾਂ। ਨਹੀਂ ਬੈਠਾ ਹਾਂ।” ਬਾਬਾ ਕਿਸੇ ਆਬਾਦੀ ਵੱਲ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਤੇ ਖਾਣ ਲਈ ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਲਿਆਂਦਾ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਅੱਗੇ ਫੈਲਾਏ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਨੇ ਗੋਡਿਆਂ ਭਾਰ ਹੋ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਭਾਈ ਜੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਾਵੋ॥ ਸਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਛਕੋ। ਸਾਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਭਲਾ ਲਗਦਾ ਹੈ।” ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਬੇ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖਾਣਾ ਖਾ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਬੜਾ ਆਨੰਦ ਆਇਆ ਹੈ ਬਾਬਾ। ਏਨਾ ਸੁਆਦੀ ਭੋਜਨ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ।” ਬਾਬੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਉਥੇ ਤਾਂ ਹੋਰ ਇਸ ਤੋਂ ਭੀ ਸਵਾਦਲੇ ਪਕਵਾਨ ਪਏ ਸਨ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਵਧੀਕ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋ ਗਏ। ਸੋ ਮੈਂ ਝਬਦੇ ਜੋ ਸਾਹਮਣੇ ਦਿਸਿਆ, ਚੁਕਿਆ ਤੇ ਤਟਫਟ ਲੈ ਆਇਆ। ਧੀਰਜ ਰੱਖਦੇ ਹੋਰ ਭੀ ਸੁਆਦਲੇ ਪਕਵਾਨ ਲੈ ਆਉਂਦਾ।”

ਯਾਤਰਾ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਵਾਪਸ ਪਰਦੇਸ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪੈਂਦੇ। ਬੀਬੀ ਕੁਝ ਦਿਨ ਰੁਕਣ ਲਈ ਆਖਦੀ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ, “ਹਾਲੇ ਸਫਰ ਵਿਚ ਆਹੇ। ਤੂੰ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆ ਖਲੋਈ। ਅਜੇ ਸਫਰ ਖਤਮ

ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਸਾਡੇ ਰਾਹਵਾਂ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਨਾ ਖਲੋਇਆ ਕਰ ਬੇਬੇ।” ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਦੇ ਫਿਰ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ।

ਸਿੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਇਕੱਲਿਆਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਰਬਾਬ ਮੋਢੇ ਤੇ ਲਟਕਾਈ ਉਹ ਅਨੰਤ ਦੇ ਸਫਰ ਵਿਚ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇਕ ਪਾਸੇ ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਰਦਾਨਾ।

ਸਾਖੀਆਂ ਵਿਚ ਕਈ ਰੌਚਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅਤਿ ਉੱਤਮ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਹਨ। ਉਹ ਗਰਮ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਕ ਮਾਰੂਥਲ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੈਂਡਾ ਮੁੱਕਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ। ਸਾਖੀਕਾਰ ਲਿਖਦਾ ਹੈ- ਉੱਪਰ ਤਾਰੇ... ਹੇਠਾਂ ਰੇਤ। ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾ ਪਸ਼ੂ, ਨਾ ਪੰਖੀ, ਨਾ ਘਾਹ ਨਾ ਰੁੱਖ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਅਧੀਰ ਹੋ ਕੇ ਆਖਦੇ, “ਬਾਬਾ ਕਿਤੇ ਕੁੱਛ ਨਦਰਿ ਨਹੀਂ ਆਂਵਦਾ। ਦੇਸ ਦਾ ਕਿਤੇ ਕੁੱਤਾ ਭੀ ਮਿਲੇ, ਤਿਸਦੇ ਹਉਂ ਗਲ ਲਗ ਕੇ ਰੋਵਾਂ।” ਬਾਬਾ ਜੀ ਆਖਦੇ, “ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਾਰੂਥਲਾਂ ਵਿਚ ਤਦ ਆਏ ਹਾਂ ਭਾਈ ਜੁ ਨਾ ਕੋਈ ਕੁੱਤਾ ਲੱਗੇ ਨਾ ਭਉਂਕੇ।” ਫਿਰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਆਖਦੇ, “ਕਿਥੇ ਮਾਰਿਆ ਈ, ਬਾਬਾ, ਇਥੇ ਤਾਂ ਗੋਰੇ ਖੱਫਣੇ ਭੀ ਗਏ (ਨਾ ਖੱਫਣ ਮਿਲੇਗਾ ਨਾ ਕਬਰ ਬਣੇਗੀ)।” ਬਾਬਾ ਹੌਂਸਲਾ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਅਗਲੀ ਵਾਟ ਫੜਦੇ। ਕਈ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੇ ਸਫਰ ਪਿਛੋਂ ਆਬਾਦੀ ਆਈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਬਾਬਾ ਕਿਸ ਦੇਸ ਆ ਗਏ ਹਾਂ? ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਾਡੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਮਝ। ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਸਮਝ। ਕਉਣ ਦੇਸ ਹੈ ਇਹ?” ਬਾਬੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਸਉਰਾਸਟਰ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਭਾਈ। ਇਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤੁਸਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਭਲੀ ਸਮਝ ਆਂਵਦੀ ਹੈ। ਸੋਰਠ ਰਾਗ ਇਸੇ ਦੇਸ ਦਾ ਰਾਗ ਹੋਇਆ। ਲਿਆ ਮਰਦਾਨਿਆ, ਰਬਾਬ ਉਠਾ। ਸੋਰਠ ਛੇੜ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀਏ। ਸਮਝੀਏ ਸਮਝਾਈਏ। ਸੋਰਠ ਗਾਈਏ।”

ਸਾਖੀਕਾਰ ਨੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ‘ਸਾਜਸ’ ਵਰਤਿਆ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਸਲੋਂ ਨਵੀਂ ਹੈ। ਲਿਖਿਆ ਹੈ, “ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਬਿਸਮਾਦਿ ਹੋਇ ਗਇਆ ਪਰਮੇਸਰ ਦੀ ਸਾਜਸ ਦੇਖ ਕਰਿ। ਪਰਮੇਸਰ ਬੁਲਾਇ ਕਰ ਦਰਸਨੁ ਦੀਆ। ਕਹਿਆ, “ਹੋ ਨਾਨਕ ਤੂ ਕਿਉਂ ਕਰਿ ਬਿਸਮਾਦਿ ਹੋਇ ਰਹਿਆ ਹੈ?” ਬਾਬੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਿ ਕਹਿਆ, “ਐ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ! ਜੀ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸਾਜਸ ਦੇਖ ਕਰਿ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇ ਗਇਆ ਹਾਂ।” ਪਰਵਰਦਗਾਰ ਹੱਸ ਕਰ ਕਹਿਆ- “ਐ ਨਾਨਕ ਜੇਹੀ ਸਾਜਸ ਦੇਖੀ ਤੈਸੀ ਕਹੁ।” ਤਬ ਬਾਬੇ ਬਸੰਤ ਹਿੰਡੋਲ ਗਾਇਆ। ਬਸੰਤ ਵਿਚ ਵਧੀਕ ਸਾਜਸ ਹੋਈ।

ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁੰਨਦਾਨ ਕਰਨ ਹਿਤ ਲੰਗਰ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਰਸਤਿਆਂ ਉਪਰ ਸੇਵਾਦਾਰ ਖਲੋਤੇ, ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਕਿ ਲੰਗਰ ਛਕ ਕੇ ਜਾਉ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਣ ਦੀ

ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਤੁਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਭਾਈ ਇਸ ਲੰਗਰ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਕੀ ਹੈ? ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਜੀ ਹਕੀਕਤ ਕਿਤੇ ਦਉੜੀ ਤਾਂ ਜਾਂਦੀ ਨਹੀਂ। ਤੁਸਾਂ ਪਾਸ ਰਹੀ, ਤੁਸਾਂ ਪਾਸ ਰਹੈਗੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਲੰਗਰ ਛਕਦੇ ਹਾਂ ਫਿਰ ਹਕੀਕਤ ਵੀ ਦੇਖ ਲਾਂਗੇ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਮੁਸਕਾਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ- ਠੀਕ ਹੈ ਭਾਈ। ਪਰ ਅਸੀਸ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ। ਜਾਉ ਲੰਗਰ ਛਕ ਆਉ। ਵਾਪਸੀ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਨਵਜਾਤ ਬੱਚਾ ਮਾਪਿਆਂ ਤੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਵਸੂਲਣ ਆਇਆ ਹੈ। ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਦੀ ਅਸੀਸ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਤਾਂ ਕਰਤਾਰ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪੈਣਾ ਸੀ।

ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ- ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਿੰਨੇ ਬਰਸ ਹੋ ਗਏ ਹੋਣਗੇ ਤਲਵੰਡੀਓਂ ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਚੱਲਿਆਂ? ਉੱਤਰ- ਭਾਈ ਗਿਣਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਆਂ। ਇਕ ਦਿਨ ਫੇਰ ਪੁੱਛ ਲਿਆ- ਬਾਬਾ ਜੀ ਕਿੰਨੇ ਹਜ਼ਾਰ ਕੋਸ ਹੋਵੇਗਾ ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਇਥੋਂ? ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਅਗੇ ਵੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਭਾਈ, ਗਿਣਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀਆਂ।

ਉਹ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦੀਆਂ ਗਿਣਤੀਆਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਸਨ। ਇਕ ਅਨੰਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਅਗਲਾ ਅਨੰਤ ਸਨ।

ਦੋਹਾਂ ਬਾਬਿਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਬੈਠਿਆਂ ਬੈਠਿਆਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਬੇ ਦੇ ਚਰਨ ਛੂਹੇ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਐ ਮਰਦਾਨਿਆਂ ਤੂੰ ਅੱਜ ਕਿਉਂ ਪੈਰੀਂ ਪਵਦਾ ਹੈ?” ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਜੀ ਤੂੰ ਜਗਤ ਦਾ ਕਰਤਾ। ਤੂੰ ਪਰਮੇਸਰ ਹੈਂ—। ਤੇਰੀ ਕੀਮਤ ਤੂਹੇ ਜਾਣਹਿ। ਤੂੰ ਹੈਂ— ਸਿ ਪਰਮੇਸਰ ਹੈ।”

ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ, “ਮਰਦਾਨਿਆ ਹਉਂ ਤੈਂਡੇ ਪਿੰਡ ਤਲਵੰਡੀ ਕੇ ਬੇਦੀਆਂ ਕਾ ਨਾਨਕ ਹਾਂ। ਭੁਲੇਖਾ ਨਾਂਹੀ। ਉਹੀ ਹਾਂ। ਹੋਰ ਕਿਛੁ ਨਹੀਂ।” ਤਦ ਮਰਦਾਨੇ ਗਾਇਆ,

“ਸਹੀ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਕਾਲੁਆਣ ਜਿਨਿ ਸਿਰੀ ਭੁਨਿ ਤਿਸਹੀ ਗੋਈ।

ਤੁਧੁ ਜੇਵਡ ਪਰਮੇਸਰ ਹੋਇ ਤਾਂ ਹੋਈ।”

(ਸੱਚ ਹੈ, ਕਲਿਆਣ ਗਾਇ ਦੇ ਬੇਟੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਜੀ ਸ਼ਿਸ਼ਟੀ ਨੂੰ ਫਿਰ ਗੁੰਨਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਰੱਬ, ਤੇਰੇ ਜਿੱਡਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਹੋਵੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।)

ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ, “ਮਰਦਾਨਿਆ, ਕਰਤਾਰ ਦਾ ਨਾਉਂ ਲਇ। ਏਦੂੰ ਅੱਗੈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਆਖਣਾ। ਬਸ ਭਾਈ ਅਗੈ ਨਾਹੀਂ ਚਲਾਉਣਾ ਅੱਖਰ ਕੋਈ।”

ਗੋਲੀ, ਤੀਰ, ਤਲਵਾਰ ਆਦਿਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਚੱਲਣਾ ਸੁਣਿਆ ਸੀ, ਅੱਖਰ ‘ਚਲਦਾ’ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਾਖੀ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ।

ਲੰਮੇ ਪੈਂਡੇ... ਦੂਰ ਦੇ ਦੇਸ... ਸਮਾਂ ਬੀਤਿਆ। ਭਾਈ ਦਾ ਬਿਰਧ ਸਰੀਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਰਹੱਦ ਨਾਲ ਵਗਦੇ ਕੁੱਰਮ ਦਰਿਆ ਕਿਨਾਰੇ ਥੱਕ ਗਏ ਤਾਂ ਸਹਾਰਾ ਦੇ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਲੈ ਗਏ ਤੇ ਲਿਟਾ ਦਿੱਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਿਰ ਆਪਣੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਰੱਖ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, “ਭਾਈ ਜੀ, ਘੜੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੁਸਾਂ ਸਾਡੇ ਪਾਸੋਂ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਇਹ ਦੱਸੋ ਜੁ ਦਫ਼ਨਾਈਏ ਕਿ ਅਗਨੀ ਭੇਟ ਕਰੀਏ?” ਭਾਈ ਚੁੱਪ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੋਲੇ, “ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀ ਸੰਗਤ ਕੀਤੀ। ਕੋਈ ਯਾਦਗਾਰ ਬਣਾ ਦੇਈਏ?” ਖ਼ਾਮੋਸ਼ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਬਾਬੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਯਾਦਗਾਰ ਹੇਤੁ ਮਸਜਿਦ ਉਸਾਰੀਏ ਕਿ ਧਰਮਸਾਲ ?”

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਨੇ ਸਹਿਜੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲੀਆਂ। ਕਿਹਾ, “ਹੱਡ ਮਾਸ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਇੱਟਾਂ ਚੂਨੇ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਬਾਬਾ? ਜਾਣਦਾ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਹਾਰਾਜ।”

ਬਾਬਾ ਨੇ ਕਿਹਾ- ਤਾਂ ਬੀ, ਭਾਈ ਜੀ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿਆਂਗੇ। ਪ੍ਰੀਤ ਓੜਕ ਤੱਕ ਨਿਭਾਈ ਤੁਸਾਂ। ਜੇ ਮੰਗੋਗੇ ਮਿਲੇਗਾ। ਨਹੀਂ ਭੇਜਾਂਗੇ ਖਾਲੀ। ਅਸਾਂ ਦਾ ਬੀ ਫੈਸਲਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਬਾਬਾ ਤੂੰ ਖੁਦਾਇ ਦਾ ਫੁੰਮ। ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਫੁੰਮ। ਤੈਂ ਖੁਦਾਇ ਦੇਖਿਆ। ਤੈਂ ਖੁਦਾਇ ਪਾਇਆ। ਤੇਰਾ ਕਹਿਆ ਖੁਦਾਈ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਦੇਖਿਆ। ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਪਾਇਆ। ਅਰ ਮੇਰਾ ਕਹਿਆ ਤੂੰ ਮੰਨਦਾ ਹੈਂ। ਤੁਧ ਆਰੀ ਅਸਾਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਅੱਜ ਇੱਕ। ਅਸਾਂ ਨੂੰ ਬਿਛੋੜਨਾ ਨਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲਹੂੰ। ਨਾ ਏਥੈ। ਨਾ ਉਥੈ।”

ਬਾਬੇ ਕਹਿਆ, “ਮਰਦਾਨਿਆ ਤੁਧ ਉਪਰ ਅਸਾਂ ਦੀ ਖਰੀ ਖੁਸੀ ਹੈ। ਜਿਥੈ ਤੇਰਾ ਵਾਸਾ ਤਿਥੈ ਮੇਰਾ ਵਾਸਾ।” ਤਦ ਇਹ ਕਾਮਲ ਫਕੀਰ ਧਰਤੀ ਉਪਰੋਂ ਰੁਖ਼ਸਤ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਵਸੀਅਤ ਹੈ। ਇਸ ਵਸੀਅਤ ਉਪਰ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਸਤਾਖਰ ਹਨ ਤੇ ਸਾਖੀਕਾਰ ਇਸ ਵਸੀਅਤ ਦਾ ਅਹਿਲਮਦ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੋਂ ਚਾਦਰ ਉਤਾਰ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਰੀਰ ਉਪਰ ਪਾਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਅੰਤਮ ਰਸਮਾਂ ਨਿਭਾਈਆਂ। ਰਬਾਬ ਮੋਢੇ ਉਪਰ ਲਟਕਾ, ਯਾਤਰਾ ਵਿਚਕਾਰ ਛੱਡ ਕੇ, ਉਹ ਵਾਪਸ ਰਾਇ ਭੋਇ ਤਲਵੰਡੀ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਚੱਲ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨਾਲ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਏ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਨਹੀਂ ਆਰੰਭੀਆਂ। ਜਦੋਂ ਵਿਛੜੇ ਉਦਾਸੀਆਂ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਗਈਆਂ।

ਪਿੰਡ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਗਿਆ ਕਿ ਬਾਬਾ ਨਗਰ ਪਰਤ ਆਇਆ ਹੈ। ਨਗਰ ਨਿਵਾਸੀ ਮਿਲਣ ਆਏ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦਾ ਵੱਡਾ ਬੇਟਾ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦ ਆਇਆ। ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਿਰੁੱਧ ਗਿਲਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਰਿਜ਼ਕ

ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਜੰਮਿਆਂ ਕਾਸ ਲਈ ਸੀ? ਅਸੀਂ ਭੁੱਖਣ ਭਾਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਰਾਂ ਵੱਲ ਤੱਕਦੇ, ਦਿਹਲੀਆਂ ਤੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿੰਦੇ, ਅੱਬੂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਿਉਂ ਜੰਮਿਆਂ ਸੀ ਸਾਨੂੰ ਇਉਂ ਰੋਲਣ ਲਈ?

ਬਾਬੇ ਦੇ ਚਰਨੀਂ ਹੱਥ ਲਾਏ ਤੇ ਪਰੇ ਹਟਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਨਾਲਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ— ਅੱਬੂ ਕਿਥੇ ਹਾਈ? ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਪਿਛੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਆਇਆ। ਪੁੱਛਿਆ, “ਅੱਬੂ ਕਿਥੇ ਹਾਈ। ਬਾਬਾ ਅਬੂ ਕਿਵੇਂ ਹਾਈ?” ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ, “ਉਹ ਵਿਦਾਅ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਪੁੱਤਰ ਆਪਣੇ ਕੋਲਹੂੰ। ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਲੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਨਿੱਜ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਵਣ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ। ਦੇਸਾਂ ਦਾ ਪੈਂਡਾ ਮਾਰ ਕੇ ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦੇਣ ਲਈ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਦਸੋਂ ਕੀ ਦੇਈਏ ਪੁੱਤਰ।”

ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਕਿਛੁ ਪਤਾ ਨਾਹੀਂ ਸਾਨੂੰ ਬਾਬਾ। ਕੀ ਭਲਾ ਹੈ ਕੀ ਬੁਰਾ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣੋ। ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾਹੀਂ। ਸਾਨੂੰ ਅਨਪੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਛੁ ਪਤਾ ਨਾਹੀਂ ਜੁ ਵੱਡਿਆਂ ਤੋਂ ਕੀ ਮੰਗੀਦਾ ਹੈ।” ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ— ਤੁਸਾਂ ਦੇ ਅਬੂ ਨੂੰ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਤੋਰਿਆ। ਤੁਸਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ। ਜੋ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਰੋ, ਮਿਲੇਗਾ। ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੇਹਰਬਾਨ ਹੋ ਕੇ ਤਰੁੱਠੇ ਹੋ ਤਦ ਉਹੋ ਦਿਉ ਬਾਬਾ ਜੀ, ਜੋ ਅੱਬੂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਸਾਈ।”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਉਠੇ। ਕਿੱਲੀ ਨਾਲ ਲਟਕਦੀ ਰਬਾਬ ਉਤਾਰ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦ ਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਗਲਵਕੜੀ ਵਿਚ ਲੈ ਅਸੀਸਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਬੈਠ ਗਏ। ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਕੀਰਤਨ ਕੀਤਾ। ਇਲਾਹੀ ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਇਸ ਵਗਦੇ ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਤਲਵੰਡੀ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਨੇ ਖੂਬ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ।

ਜਿੰਨਾ ਸਮਾਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਸਰੀਰ ਦੇ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਰਹੇ, ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦ ਨੇ ਕਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। ਸਾਖੀਕਾਰ ਸਤਿਕਾਰ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ “ਕਰਮ ਕਾ ਬਲੀ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦ। ਸਾਡਾ ਪਿਆਰਾ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਭਾਈ ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦ ਖਾਨ” ਲਿਖਦਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਜੀ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਕਬੂਲ ਹੋਈ। ਉਹ ਵਿਛੁੜੇ ਨਹੀਂ। ਕੀਰਤਨ ਬਣ ਕੇ ਉਹ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਪੰਥ ਵਿਚ ਸਥਾਪਤ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।*

*ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਦੀ ਲਿਖਤ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਨੇ ਤਲਵੰਡੀ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕੁੱਰਮ ਦਰਿਆ ਤੱਕ 54 ਸਾਲ ਦਾ ਸਾਥ ਨਿਭਾਇਆ। ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬੋਲਿਆ— ਤੂੰ ਇਹ 54 ਸਾਲ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਹੈ? ਇਹ ਗਿਣਤੀ ਤਦ ਕਰਨੀ ਉਚਿਤ ਹੁੰਦੀ ਜੇ ਇੰਨੇ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਉਹ ਸਾਥ ਛੱਡ ਕੇ ਪਿੰਡ ਆ ਜਾਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਵਸੀਅਤ ਵੀ ਅਨੰਤ ਮਿਲਾਪ ਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਲਾਂ ਅਤੇ ਮੀਲਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋਏ।

ਤੁਖਾਰੀ ਛੰਤ ਮਹਲਾ ੧ ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ

ਚੇਤੁ ਬਸੰਤੁ ਭਲਾ ਭਵਰ ਸੁਹਾਵੜੇ ॥
ਬਨ ਫੂਲੇ ਮੰਝ ਬਾਰਿ ਮੈ ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਬਾਹੁੜੈ ॥
ਪਿਰੁ ਘਰਿ ਨਹੀ ਆਵੈ ਧਨ ਕਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ ਬਿਰਹਿ ਬਿਰੋਧ ਤਨੁ ਛੀਜੈ
ਕੋਕਿਲ ਅੰਬਿ ਸੁਹਾਵੀ ਬੋਲੈ ਕਿਉ ਦੁਖੁ ਅੰਕਿ ਸਹੀਜੈ ॥
ਭਵਰੁ ਭਵੰਤਾ ਫੂਲੀ ਡਾਲੀ ਕਿਉ ਜੀਵਾ ਮਰੁ ਮਾਏ ॥
ਨਾਨਕ ਚੇਤਿ ਸਹਜਿ ਸੁਖੁ ਪਾਵੈ ਜੇ ਹਰਿ ਵਰੁ ਘਰਿ ਧਨ ਪਾਏ ॥੫॥

ਬਾਰਹ ਮਾਹਾ ਮਾਂਝ ਮਹਲਾ ੫ ਘਰੁ ੪

ਚੇਤਿ ਗੋਵਿੰਦੁ ਅਰਾਧੀਐ ਹੋਵੇ ਅਨੰਦ ਘਣਾ ॥
ਸੰਤ ਜਨਾ ਮਿਲਿ ਪਾਈਐ ਰਸਨਾ ਨਾਮੁ ਭਣਾ ॥
ਜਿਨਿ ਪਾਇਆ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਣਾ ਆਏ ਤਿਸਹਿ ਗਣਾ ॥
ਇਕੁ ਖਿਨੁ ਤਿਸੁ ਬਿਨੁ ਜੀਵਣਾ ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਜਣਾ ॥
ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਪੂਰਿਆ ਰਵਿਆ ਵਿਚਿ ਵਣਾ ॥
ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਚਿਤਿ ਨ ਆਵਈ ਕਿਤੜਾ ਦੁਖੁ ਗਣਾ ॥
ਜਿਨੀ ਰਾਵਿਆ ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਤਿੰਨਾ ਭਾਗੁ ਮਣਾ ॥
ਹਰਿ ਦਰਸਨ ਕੰਉ ਮਨੁ ਲੋਚਦਾ ਨਾਨਕ ਪਿਆਸ ਮਨਾ ॥
ਚੇਤਿ ਮਿਲਾਏ ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਤਿਸਕੈ ਪਾਇ ਲਗਾ ॥੨॥

‘ਡਾਕਟਰ ਸਾਬ’

ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ

ਵਕਤ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਦਮੀ ਦੀ ਉਂਗਲ ਫੜੀ ਤਹਿ ਜਿੰਦਗੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਫਰਕ ਕੇਵਲ ਏਨਾ ਹੈ, ਕਿ ਜੇਕਰ ਆਦਮੀ ਸੁਖਾਲਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਕਤ ਨੂੰ ਉਂਗਲ ਪਿੱਛੇ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਮ ਗੀਨਗੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਖੁਦ ਨੂੰ ਵਕਤ ਅੱਗੇ ਸੌਂਪ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਮੈਂ ਜੀਵਨ ਤੇ 36ਵੇਂ ਵਰੇ, ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਜਦ ਆਪਣੇ ਭੂਤਕਾਲ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਪੁਰ ਅੰਦਰੋਂ ਇੱਕ ਡਰ, ਖੌਫ਼, ਤੇ ਅਸਫਲ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਜਦ ਆਪਣੇ ਉਸਤਾਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਖੁਦ ਦਾ ਆਤਮ ਮੰਥਨ ਕਰਦਿਆਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ‘ਨਾਹਵਾਚਕ’ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕਾ ਕਾਰਣ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਅਲਗਰਜ ਸਬਾਵ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਲਗਰਜ ਸ਼ਬਦ ਮੇਰੇ ਦਾਨਿਸ਼ਵਰ ਅਧਿਆਪਕ ‘ਪ੍ਰੋ. ਕੁਲਵੰਤ ਔਜਲਾ ਵੱਲੋਂ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਰਤਣਾ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਹੀ ਢੁੱਕਦਾ ਹੈ।

ਮਾਨਵ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਸੁਭਾਓ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਵੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਉਦਾਸੀਨਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਇਸਟ, ਬਜ਼ੁਰਗਵਾਨ, ਸਨੇਹੀਆਂ, ਸੁੱਭਚਿੰਤਕਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦੀ ਗੰਢ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਖੋਲਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਉਰਜਾਮਈ ਵਾਕ ਸੁਣਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਿਜ ਭਰੀ ਨਜ਼ਰ, ਚਮਕਦੇ ਮੱਖੇ ਤੋਂ ਉਰਜਾ ਗਿ੍ਰਹਣ ਕਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪੈਂਡੇ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮੇਰੇ ਲਈ ਮੇਰੇ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਤੱਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਅਸੀਸ, ਗਿਆਨ, ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੇ ਖੋਫ਼, ਮੇਰੀ ਅਸਫਲਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਮ ਦੇ ਮੂੰਹ ਹਨ੍ਹੇਰੇ ਡੂੰਘੇ ਖੂਹ ਵਿੱਚੋਂ ਵਾਹ ਦੇ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਅਤਿਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਆਚਾਰਿਯਾ, ਉਸਤਾਦ, ਗੁਰੂ ‘ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ’ ਜੀ ਨੂੰ ਨਤਮਸਤਕ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਜ਼ਹਿਨ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਔੜਾਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਚਾਨਕ ਠੰਡੇ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਉਮੜ ਆਉਣ ਦਾ ਆਭਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਮਨੋਰਥ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਦੀਆਂ ਅਕਾਦਿਮਕ ਪੱਧਰ ਦੀਆਂ ਉੱਪਲਭਦੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਰਵਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਨਿਸਾਣਾ ਜਿਹਾ ਯਤਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ ਕਿ ਉਹ ਸਖਸ਼ ਜੋ ਖੁਦ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ‘ਵਿਸ਼ਵਵਿਦਿਆਲੇ’ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ, ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਆਮ ਪੱਧਰ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੇ ਕੀ ਪਿਆ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ‘ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ’ ਵਿੱਚ ‘ਡਾਕਟਰ ਸਾਬ’ ਸ਼ਬਦ ਕੇਵਲ ‘ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ’ ਜੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਲ 2009-10 ਦੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਜਦ ਓਥੇ ਮਾਸਟਰਜ਼ ਦੀ ਪੜਾਈ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅਕਸਰ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕਿਸੇ ਅਧਿਆਪਕ ਨੂੰ ‘ਡਾਕਟਰ ਸਾਬ’ ਕਹਿ ਕੇ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨੂੰ ਟੋਕ ਦਿੰਦਾ ਕਿ ਬੇਟਾ ‘ਡਾਕਟਰ ਸਾਬ’ ਕੇਵਲ ‘ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ’ ਹੀ ਹਨ। ਮੈਨੂੰ ਕੇਵਲ ‘ਸਰ’ ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਬੁਲਾਇਆ ਕਰੋ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਣ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ‘ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ’ ਅਤੇ ‘ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ’ ਦੇ ਮੁਖੀ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਜਿਆਦਾਤਰ ਡਾ. ਗੁਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਰਹੇ ਸਨ।

ਮੈਂ ਇਹ ਇਹਸਾਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੇਕਰ ਪੜਾਈ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦਾ ਥਾਪੜਾ, ਅਸੀਸ ਉਸ ਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਦੀ ਪੋੜੀ ਚੜਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਐਮ.ਏ. ਦੌਰਾਨ 2 ਸਾਲਾ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ‘ਡਾ. ਸਾਬ’ ਪਾਸੋਂ 8 ਤੋਂ 10 ਕਲਾਸਾਂ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਡਾ. ਸਾਬ ਦਾ

ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੋਰਿਆਂ ਤੇ ਰਹਿਣਾ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਵੱਸਦੇ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਿਆ ਕੇ ਵਿਭਾਗ ਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੂੰ ਫੰਡ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਲਾਸ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ ਸੱਚ ਜਾਣਨਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ, ਚੋਂ ਨਿਕਲਿਆ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਗ੍ਰੰਥ ਵਰਗਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਪ੍ਰੈਕਟੀਕਲ ਕਲਾਸ ਦੋਰਾਨ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਰਵਾਇਆ ਹਰੇਕ 'ਸਵਰ' ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ-ਇੱਕ 'ਸਵਾਤੀ' ਬੂੰਦ ਸਮਾਨ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਦਿਵਾਉਣਾ ਹਰੇਕ ਅਧਿਆਪਕ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਇਹ ਡਾ. ਸਾਬ ਜੀ ਜਨਮ-ਜਨਮਾਂਤਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗੀਤਕ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਕਦੇ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਜੜ ਤੋਂ ਆਕਾਸ਼ੀ ਉਡਾਰੀ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਸ਼ਮਾਦਮਈ, ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ। ਡਾ. ਸਾਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਹੋਸਟਲ, ਮੈਂਸ, ਪੜਾਈ ਦੀ ਫੀਸ ਦਾ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਡਾ. ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਾਨੀ ਪ੍ਰਵਾਸੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਵਾ ਰੱਖਿਆ ਸੀ।

ਇੱਕ ਗੱਲ ਮੈਂ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਚੇਅਰ' ਦੇ 'ਲੋਗੋ' ਬਾਰੇ ਡਾ. ਸਾਬ ਦੀ ਦੂਰ ਅੰਦੇਸ਼ੀ ਅਤੇ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝਣ ਬਾਰੇ ਕਰਨਾ ਚਾਹਾਂਗਾ। ਇਹ 'ਲੋਗੋ' ਚਿੱਤਰ ਸੱਚਖੰਡ 'ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ' ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਪਤਰੇ ਵਿੱਚ ਉਕਰਿਆ 'ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ' ਜੀ ਦਾ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਰਬਾਬ ਵਾਦਨ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿਕ ਮਾਹੌਲ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀ, ਬਿਰਖ, ਪਹਾੜ, ਨਦੀਆਂ, ਬੱਦਲ, ਸੂਰਜ ਇਲਾਹੀ ਗੁਣਗਾਣ ਸਮੇਂ ਰਾਗ ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਮਾਦਮਈ ਆਨੰਦ ਮਾਣ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਮੇਂ ਮੇਰੇ ਜਿਹੀ ਘੱਟ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਇਹ ਕੇਵਲ ਸ਼ਰਧਾਵਸ ਕੇਵਲ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਚਿੱਤਰ ਸੀ। ਪਰ ਇਹ ਸ਼ਰਧਾ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਦਾ ਸੰਪੂਰਨ ਇਤਿਹਾਸ, ਗੁਰਮਤਿ, ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਿਰਤਾਂਤ, ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਉੱਤਪਤੀ, ਵਿਕਾਸ ਤੇ ਭਵਿੱਖਤ ਇਸ਼ਾਰੇ ਸਮੋਈ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇਵਲ 'ਡਾ. ਸਾਬ' ਦੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਹੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਇੱਕ ਮੱਹਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਜੋ ਹਰੇਕ ਜਗਿਆਸੂ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਲਈ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਮਾਨ ਸੀ, ਉਹ ਸੀ ਡਾ. ਸਾਬ ਵੱਲੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਪੱਖ ਵਿਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਲ ਕਰਾਉਣਾ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕੀਰਤਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਣੀ ਬਣਨ ਲਈ ਆਡਿਓ, ਵੀਡੀਓ ਰਿਕਾਰਡਿੰਗ ਨੂੰ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕਤਰ ਕਰਨਾ ਤੇ ਦੇਖਣਾ-ਸੁਣਨਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਸਭ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਵੇਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ (ਪੰ.ਯੂ.ਪ.) ਜੋ 'ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ' ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨੇੜੇ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਹੈ ਵਿੱਖੇ ਇੱਕਤਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਿੱਥੇ ਵਾਰੋ-ਵਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਆਪਣਾ ਜੱਥਾ ਬਣਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ ਕਰਦੇ। ਇਸ ਦੋਰਾਨ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠ ਮੁੱਖ ਵਾਕ ਲੈਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ, ਕੋਈ ਕੀਰਤਨ ਦੋਰਾਨ ਮੁੱਖ ਰਾਗੀ, ਸਹਾਇਕ, ਤਬਲਾ ਵਾਦਨ, ਰਬਾਬ ਵਾਦਨ, ਦਿਲਰੁਬਾ, ਹਾਰਮੋਨੀਅਮ ਵਾਦਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ। ਕੀਰਤਨ ਚੌਂਕੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ। ਮੈਂ ਵੀ ਬਿਲਾਵਲ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖਦੇ, ਕੋਈ ਕਥਾ ਕਰਦਾ, ਕੋਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਭਾਵ ਸੰਪੂਰਨ ਸਿੱਖ ਰਹਿਤ ਮਰਿਆਦਾ ਦੀ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਅੰਦਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਸਮੇਂ ਸੇਰਦਰ, ਆਰਤੀ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਲਗਾਉਣ ਦਾ 'ਡਾ. ਸਾਬ' ਵੱਲੋਂ ਆਦੇਸ਼ ਸੀ। ਹਰ

ਰੋਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਵਾਇਸ ਚਾਂਸਲਰ ਡਾ. ਜਸਪਾਲ ਸਿੰਘ ਵੀ ਇਸ ਕਿਰਿਆ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਤਮਸਤਕ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਬਣਦੇ ਸਨ।

‘ਡਾ. ਸਾਬ’ ਨੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ, ‘ਬਸੰਤ ਕੀਰਤਨ ਦਰਬਾਰ’, ‘ਹਫਤਾਵਾਰ ਕਲਾ ਭਵਨ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤਕ ਸ਼ਾਮ ਜਿਹੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਨੂੰ ਆਰੰਭਿਆ’, ਜੋ ਹੁਣ ਤੱਕ ਜਾਰੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸੇਵਾ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ, ਰਾਗੀਆ ਦਾ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਚਾਹ-ਪਾਣੀ ਫੜਾਉਣਾ, ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ, ਵਿਦਾ ਕਰਨਾ, ਲੰਗਰ ਵਰਤਾਉਣਾ, ਸਟੇਜ ਦੀ ਸਜਾਵਟ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਬੈਠਾਣਾ, ਚੋਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਸਟੇਜ ਸੈਕਟਰੀ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਨ, ਉਸ ਅਨੁਭਵ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਵਿਦਿਆਰਥਿਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਅਪਣਾਇਆ ਹੈ।

‘ਡਾ. ਸਾਬ’ ਬਾਰੇ ਮੇਰੀ ਯਾਦਾਸ਼ਤ ਵਿੱਚ ਅਣਗਿਣਤ ਪਿਆਰੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਦਾ ਸਰਮਾਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਲੇਖਾਂ/ਕਵੀਤਾਵਾਂ ਜਰੀਏ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗਾ। ਆਖੀਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰਕੇ ਖਿਆ ਦਾ ਜਾਚਕ ਹੋਵਾਂਗਾ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ‘ਡਾ. ਸਾਬ’ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਸਤਿਕਾਰ, ਸੰਗ, ਹਿਚਕਿਚਾਹਟ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨਮੁਖ ਖੜੋਤਿਆਂ ਨੀਵੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਅਕਸਰ ਫੌਨ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਦਿਆਂ ਆਵਾਜ਼ ਮੱਧਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿਸੇ ਸਾਹ ਦੀ ਸੁਰ ਬੇਸੁਰੀ ਸੇ ਉੱਚੀ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਗੁਰਮਈ, ਸੁਫੀਆਨਾ, ਸ਼ਾਇਰਾਨਾ, ਗੁਰਮਤਿਮਈ, ਤੇਜ਼ਸਵੀ ਰਿਸ਼ੀ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਵਿੱਚ ਵਿਗਨ ਨਾ ਪੈ ਜਾਵੇ—

ਸਿਰ ਤੇ ਸ਼ੋਹਬਦੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਦਸਤਾਰ
ਪਿਆਰਾ ਸੁਨਿਹਰੀ ਕੀਤਾ ਦਾੜਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼
ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਤੱਸਬੀ ਕਰੇ ਰਾਮ, ਅੱਲ੍ਹਾ, ਵਾਹਗੁਰੂ
ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵਹਿੰਦੇ ਸਦੀਆਂ ਕੱਟੇ ਜਗਰਾਤਿਆਂ ਦੇ ਦਰਿਆਂ
ਮੱਥੇ ਚਮਕਦਾ ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਸੂਰਜ
ਪੋਟਿਆਂ ਚੋਂ ਰਿਸਦੀ ਸੁਰ ਤਾਲ ਦੀ ਮਿਠਾਸ
ਕੰਠ ਸਮਾਇਆ ਬ੍ਰਹਿਮੁੰਡੀ ਸੰਗੀਤ
ਹਿਰਦਾ ਬਣ ਬੈਠਾ ਸੱਚਖੰਡ ਨਿਵਾਸ
ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਖੁਸ਼ਨਸੀਬ
ਤੁਹਾਡੀ ਮਿਲੀ ਹੈ ਅਸੀਸ
ਹੈ ਦਿਲੋਂ ਇਹੀ ਰੀਜ
ਹਰ ਜਨਮ ਹੋਵਾਂ
ਤੁਹਾਡਾ ਹੀ ਮੁਰੀਦ।

ਮੋਬਾਇਲ ਨੰ: 7087674933

ਰਾਗ ਵੈਰਾਗੀ

ਸ.ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ

ਭੈਰਉ ਅੰਗ ਦੇ ਇਸ ਓਢਵ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਰਿਖਬ, ਨਿਖਾਦ ਕੋਮਲ, ਮੱਧਯਮ ਸੁੱਧ ਪਰ ਗੰਧਾਰ ਅਤੇ ਧੈਵਤ ਵਰਜਤ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਗ ਵਿੱਚ ਮੱਧਯਮ-ਖਰਜ ਦਾ ਵਾਦ-ਸੰਵਾਦ ਹੈ। ਇਹ ਸਵੇਰ ਦੇ ਵੇਲੇ ਦਾ ਭਗਤੀ ਰਸ ਦਾ ਰਾਗ ਅਤਿਅੰਤ ਰਸਦਾਇਕ ਹੈ। ਮਧਮਾਦ ਸਾਰੰਗ ਵਿੱਚ ਰਿਖਬ ਕੋਮਲ ਕਰਕੇ ਇਸ ਰਾਗ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇੱਕ ਰਾਗ “ਰੇਵਤੀ” ਬਿਲਕੁਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸੁਰਾਂ ਦਾ ਹੈ।

ਆਰੋਹ: ਸ ਰੁ ਮ, ਪ ਨੁ ਸੰ

ਅਵਰੋਹ: ਸੰ ਨੁ ਪ ਮ ਰੁ, ਸ

ਮੁੱਖਅੰਗ: ਨੁ ਪ ਮ ਰੁ, ਨੁ ਪੁ ਨੁ ਸ।

ਚਾਲ: ਸ-ਨੁਪੁਨੁਸ, ਸਰੁਸਨੁਪੁ-ਨੁਸ, ਪੁਨੁਸਰੁਸ, ਸਰੁਮਰੁ-ਨੁ-ਪੁ-ਨੁ-ਸ,
 ਨੁਸਰੁਮ-ਰੁਮ-ਰੁਮਪਮਰੁਮ-ਪਨੁਪਮਰੁਮ-ਰੁ-ਨੁ-ਸ, ਸ-ਰੁਮ
 ਪ-ਪਨੁਪਮਰੁਮਪ-ਪਮਰੁ-ਮਪਨੁ-ਪਮਰੁਸ, ਮਰੁਮਪਨੁ-ਪਨੁਨੁ-
 ਸੰ, ਸੰਰੁਨੁਪਨੁਸੰ, ਸੰਰੁਮੰ-ਮੰਰੁਨੁ-ਸੰ, ਸੰਨੁਪਮਰੁ-ਨੁਪੁਨੁਸ।

ਵੈਰਾਗੀ (ਝੱਪ ਤਾਲ)

ਖੂਬ ਖੂਬ ਖੂਬ ਖੂਬ ਖੂਬ ਤੇਰੇ ਨਾਮੁ ॥ ਝੁਠੁ ਝੁਠੁ ਝੁਠੁ ਝੁਠੁ ਦੁਨੀ ਗੁਮਾਨੁ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥
 ਨਗਜ ਤੇਰੇ ਬੰਦੇ ਦੀਦਾਰੁ ਅਪਾਰੁ ॥ ਨਾਮ ਬਿਨਾ ਸਭ ਦੁਨੀਆ ਛਾਰੁ ॥੧॥
 ਅਚਰਜੁ ਤੇਰੀ ਕੁਦਰਤਿ ਤੇਰੇ ਕਦਮ ਸਲਾਹ ॥ ਗਨੀਵ ਤੇਰੀ ਸਿਫਤਿ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸਾਹ ॥੨॥
 ਨੀਧਰਿਆ ਧਰ ਪਨਹ ਖੁਦਾਇ ॥ ਗਰੀਬ ਨਿਵਾਜੁ ਦਿਨੁ ਰੈਣਿ ਧਿਆਇ ॥੩॥
 ਨਾਨਕ ਕਉ ਖੁਦਿ ਖਸਮ ਮਿਹਰਵਾਨ ॥ ਅਲਹੁ ਨ ਵਿਸਰੈ ਦਿਲ ਜੀਅ ਪਰਾਨ ॥੪॥
 (ਭੈਰਉ ਮਹਲਾ ੫) ਅੰਗ ੧੧੩੭-੧੧੩੮

ਅਸਥਾਈ

ਨੁ	ਪੁ	ਨੁ	ਸ	ਰੁ	ਮ	ਰੁ	ਮ	-	ਪ
ਖੂ	ਬ	ਖੂ	ਠ	ਬ	ਖੂ	ਬ	ਖੂ	ਠ	ਬ
ਨੁ	ਨੁ	ਪ	-	ਮ	ਰੁ	ਰੁ	ਸ	-	ਨੁ
ਖੂ	ਬ	ਤੇ	ਠ	ਰੋ	ਨਾ	ਠ	ਮ	ਠ	ਠ
ਨੁ	ਪੁ	ਨੁ	ਸ	ਰੁ	ਮ	ਰੁ	ਮ	-	ਪ
ਝ	ਠ	ਝ	ਠ	ਠ	ਝ	ਠ	ਝ	ਠ	ਠ

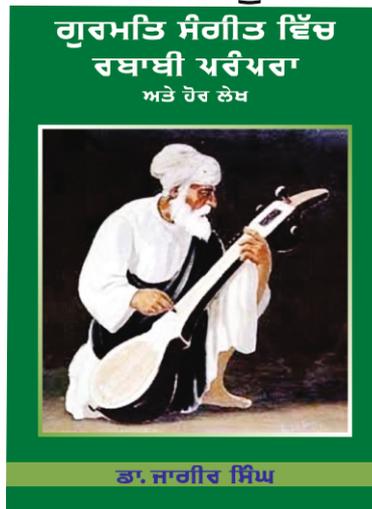
ਸੰ	-	ਸੰ	-	ਨੁ	ਨੁਸੰ	ਰੁੰਸੰ	ਨੁਪ	ਮਰੁ	ਸੁਨੁ
ਦੁ	ੜ	ਨੀ	ੜ	ਗੁ	ਮਾੜ	ੜੜ	ਨੁੜ	ੜੜ	ੜੜ
x		੨			੦		੩		

ਅੰਤਰਾ

ਪ	ਪ	ਮ	-	ਮ	ਪ	-	ਨੁ	-	ਪ
ਨ	ਗ	ਜ	ੜ	ਤੇ	ਰੇ	ੜ	ਬੰ	ੜ	ਦੇ
ਸੰ	-	ਸੰ	-	ਸੰ	ਰੁੰ	-	ਸੰ	-	ਸੰ
ਦੀ	ੜ	ਦਾ	ੜ	ਰ	ਅ	ੜ	ਪਾ	ੜ	ਰ
ਨੁ	ਸੰ	ਰੁੰ	-	ਮੰ	ਰੁੰ	-	ਸੰ	-	ਨੁ
ਨਾ	ੜ	ਮ	ੜ	ਬਿ	ਨਾ	ੜ	ਸ	ੜ	ਭ
ਪ	ਨੁ	ਪਨੁ	ਸੰਰੁੰ	ਸੰਨੁ	ਪਨੁ	ਪੁਮ	ਰੁਮ	ਰੁਸ	ਨੁ
ਦੁ	ਨੀ	ੜੜ	ੜੜ	ੜੜ	ਛਾੜ	ੜੜ	ੜੜ	ੜੜ	ਰ
x		੨			੦		੩		

Email:gurbuxsingh@gmail.com

ਡਾ. ਜਾਰੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਵੀਂ ਪੁਸਤਕ

ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾਉਣ ਲਈ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਪਤੇ
ਸਪਤਰਿਸ਼ੀ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, # 25/6, ਇੰਡਸਟ੍ਰੀਅਲ ਏਰੀਆ,
ਫੇਸ-2, ਚੰਡੀਗੜ ਅਤੇ ਨੰ: ਤੇ ਸੰਪਰਕ 7717465715,
9463836591 ਕਰਕੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਮੰਗਵਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।

www.alpoverseas.com

EPDM MAT

For Life

Anti-fungal,
Anti-microbial
& Non Toxic

UV Resistant

Excellent Floor
Grip Property

Long Life

100%
Biodegradable

OUR OTHER PRODUCTS

Door Mat

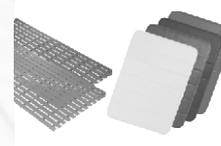
Car Mat

Scooter Mat

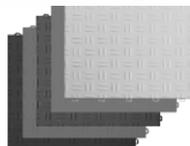
Truck Mud Flap

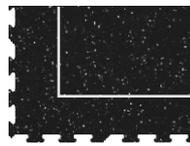
Shower Mat

EPDM Granules

PP Tiles

EPDM Acoustic
Underlay

Rubber Tiles

Gym Mat

Corporate Office: #32, Sector-18 HUDA, Gurgaon, Haryana - 122015

+91-124-4731500 marketing@alpoverseas.com

